

Česká zemědělská univerzita v Praze

Provozně ekonomická fakulta

Katedra psychologie

Bakalářská práce

Pomácká etnická minorita na Balkáně

Hana Grulichová

© 2013 ČZU v Praze

ČESKÁ ZEMĚDĚLSKÁ UNIVERZITA V PRAZE

Katedra psychologie
Provozně ekonomická fakulta

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Grulichová Hana

Hospodářská a kulturní studia

Název práce

Pomácká etnická minorita na Balkáně

Anglický název

Pomaks: ethnic minority in the Balkan peninsula

Cíle práce

Hlavním cílem práce je zjistit a popsat vývoj pomácké kultury (včetně náboženství) od příchodu Pomáků na Balkán až po současnost. Práce by měla dát odpověď na tyto výzkumné otázky:

- Čím se hlavně Pomáci liší od ostatních muslimů (na příkladu pomáckých zvyků)
- Odlišují se Pomáci od původního (většinového) obyvatelstva (jak, proč).
- Jak se liší Pomáci v různých zemích (odlišnosti bulharských a makedonských Pomáků).

Metodika

Práce bude vycházet především z výsledků střednědobého terénního výzkumu a materiálů získaných při návštěvě oblastí s pomáckým osídlením v Makedonii. Důraz bude pokládán především na kvalitativní metody – rozhovory s respondenty více věkových skupin a doplňkově i dotazníků zaslaných a vyplněných přes internet. Kvalitativní údaje budou doplňovat a prohlubovat sekundární, především statistická data.

Harmonogram zpracování

2011 – terénní výzkum v Makedonii
do září 2012 – zpracování výsledků terénního výzkumu
říjen, listopad 2012 – konzultace, doplňování výsledků
prosinec 2012 – odevzdání první verze práce
březen 2013 – odevzdání finální verze práce

Rozsah textové části

cca 50 stran.

Klíčová slova

Pomáci, Torbeši, Balkán, Makedonie, Bulharsko, Srbsko, pomácká kultura, muslimové na Balkáně, migrace

Doporučené zdroje informací

DIKICI, Ali. The Torbeshes of Macedoni: Religious and National Identity Questions of Macedonian - Speaking Muslims. Journal of Muslim Minority Affairs. 2008, Vol. 28, No. 1, s. 27-43.

HRADČNÝ, Pavel Řekové a Turci: nepřátelé nebo spojenci? Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2000. 226 s. ISBN 80-7106-378-9.

RYCHLÍK, Jan; KOUBA, Miroslav Dějiny Makedonie. Praha : Lidové noviny, 2003. 460 s. ISBN: 80-7106-642-7.

TURAN, Omer Pomaks, Their Past and Present. Journal of Muslim Minority Affairs 19. 1 (Apr 1999): 69-83.

VÁŇA, Zdeněk Svět dávných Slovanů. Praha : Artia, 1983. 239 s. Bez ISBN.

WEITHMANN, Michael Balkán: 2 000 let mezi Východem a Západem. Praha : Vyšehrad, 1996. 431 s. ISBN 80-7021-199-7.

WILKINSON, Henry Robert. Maps and Politics: A Review of the Ethnographic Cartography of Macedonia. Liverpool University Press:1951. Bez ISBN.

Vedoucí práce

Kokaisl Petr, doc. Ing. PhDr., Ph.D.

Termín odevzdání

březen 2013

PhDr. Pavla Rymešová, Ph.D.
Vedoucí katedry

prof. Ing. Jan Hron, DrSc., dr.h.c.
Děkan fakulty

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že svou bakalářskou práci "Pomácká etnická minorita na Balkáně" jsem vypracovala samostatně pod vedením vedoucího bakalářské práce a s použitím odborné literatury a dalších informačních zdrojů, které jsou citovány v práci a uvedeny v seznamu literatury na konci práce. Jako autorka uvedené bakalářské práce dále prohlašuji, že jsem v souvislosti s jejím vytvořením neporušila autorská práva třetích osob.

V Praze dne 14.3. 2013

Poděkování

Ráda bych touto cestou poděkovala doc. Ing. PhDr. Petru Kokaislovi, Ph.D., za trpělivost, ochotu a pomoc při vedení mé bakalářské práce, dále bych ráda poděkovala rodičům za podporu během studií a Martinu Hruškovi za psychickou podporu i konečnou korekturu této práce. Na závěr bych ráda poděkovala svým kolegům, Štěpánu Bezouškovi, Šimonu Jonášovi a Felixi Ruizovi, kteří se se mnou podíleli na projektu Pestrá Evropa a semestrální práci na Etnické minority v Evropě, bez nichž by tato práce nikdy nemohla vzniknout.

Pomácká etnická minorita na Balkáně

Pomaks: ethnic minority in the Balkan peninsula

Souhrn

Práce vychází jak z výzkumu uskutečněného v roce 2011 v Makedonii v rámci projektu Pestrá Evropa, tak ze sekundárních zdrojů. Snaží se zmapovat historický původ Pomáků na Balkáně, jakým způsobem se islám a tedy i Pomáci dostali na Balkán, kdo vlastně Pomáci jsou. Práce se zaměřovala na zmapování způsobu života Pomáků – např. jaké zvyky dodržují, jestli je lze na první pohled poznat, zda mají nějakou ikonu nebo osobnost z historie, která je pro jejich kulturu významná. Jakým vývojem prošli, kam se posunuli, jestli jsou již spíše asimilovaní s ostatními obyvateli nebo si stále drží své tradice a zvyky. Jak se staví k politice, jakým politicky laděným vývojem byli nuceni projít. Vše je doplněno informacemi z dostupné literatury i z informací od respondentů samotných. Nechybí ani ilustrační fotografie pořízené z výzkumu v Makedonii. V závěru je celá práce zhodnocena a pokouší se odpovědět na všechny výzkumné otázky včetně predikce možného výhledu do budoucnosti pomácké minority.

Summary

This bachelor thesis is based on research realised in 2011 in Macedonia during the project Pestrá Evropa and from secondary sources. It tries to map the historical origin of Pomaks in the Balkan, how Islam and Pomaks got to the Balkan, who actually are they. How they live, which habits do they follow, how can we recognize them. How they were developed, where they moved and if they are already assimilated with other inhabitants or if they still keep their traditions and customs. How they regarded on policy, what political injustice were they forced to pass thru. Everything is combined with informations from literature and informations from respondents. There are also photographs in conclusion, which were taken during author's research in Macedonia. At the end is the whole thesis evaluated and tries to answer all research questions. It also includes little thinking about prediction of the future of this minority.

Klíčová slova: Pomáci, Torbeši, Balkán, Makedonie, Bulharsko, Srbsko, Pomácká kultura, muslimové na Balkáně, migrace

Keywords: Pomaks, Torbeshes, The Balkan, Macedonia, Bulgaria, Serbia, Pomak's culture, muslim in the Balkan, migration

Obsah

OBSAH	7
ÚVOD A CÍL PRÁCE	8
METODIKA	9
METODOLOGIE	9
<i>Semistandardizovaný neboli řízený rozhovor</i>	9
<i>Studium dokumentů</i>	10
TEORETICKÁ VÝCHODISKA	11
LITERÁRNÍ REŠERŠE	11
ANALYTICKÁ ČÁST	22
STRUČNÁ HISTORIE BALKÁNSKÉHO POLOOSTROVA.....	22
<i>Starověká Makedonie</i>	22
<i>Byzantská a Bulharská říše</i>	23
<i>500 let turecké vlády</i>	23
<i>Balkánské války</i>	24
<i>První světová válka, druhá světová válka a poválečné období</i>	25
<i>Nezávislost Makedonie a spory s Řeckem</i>	26
<i>Nepokoje albánské menšiny</i>	27
PRAKTICKÁ ČÁST.....	29
<i>Mají vlastní školy?</i>	30
<i>Čím se liší dnešní Pomáci od Pomáků z dob dávno minulých?</i>	30
<i>Cítí se být víc Pomáci, či příslušníci konkrétního státu?</i>	32
<i>Mají Pomáci vlastní jazyk?</i>	33
<i>Mají nějaké povědomí, případně kontakt na Pomáky z jiných zemí? Cítí se s nimi spřízněni, nebo jsou to pro ně úplní cizinci?</i>	34
<i>Mají nějakou ikonu nebo osobnost, ke které vzhlížejí a považují ji za otce, ochránce Pomáků?</i>	34
<i>Mají nějaký svůj tradiční pokrm?</i>	35
<i>Politická situace</i>	35
ZHODNOCENÍ VÝSLEDKŮ	37
ZÁVĚR	39
SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	40
CITOVANÁ LITERATURA	40
SEZNAM OBRÁZKŮ	41
SEZNAM PŘÍLOH	42
PŘÍLOHY	43

Úvod a cíl práce

Tato práce byla inspirována projektem Pestrá Evropa, který proběhl v roce 2011 v Makedonii. Jak už zmíněný projekt, tak i tato práce se zabývá Pomáckou etnickou minoritou žijící na Balkáně. Podle mnoha zdrojů jsou Pomáci muslimové slovanského původu. A právě i toto tvrzení bude v této práci zkoumáno. V *Analytické části* se dále zabývá otázkami, jak na Balkáně Pomáci žijí, zda se oni sami považují za Makedonce, Bulhary či spíše Pomáky, muslimy. Jak je od ostatních poznáme a zda vůbec existuje rozdíl mezi Pomáky a ostatními obyvateli Balkánu. Snaží se zjistit co nejvíce informací o této kultuře a jejím vývoji. V neposlední řadě se zabývá hlavní výzkumnou otázkou, kdy a jakým způsobem se Pomáci objevují na Balkáně.

Práce vychází především z výsledků terénního výzkumu trojčlenného týmu a materiálů získaných při návštěvě makedonských oblastí osídlenými Pomáky, který proběhl v létě roku 2011. Nakonec je doplněn některými poznatky našich kolegů, rovněž z projektu Pestrá Evropa, který byl prováděn v roce 2011 v Bulharsku a rozhovory vedenými přes internet skrze různé sociální sítě v rámci semestrální práce předmětu Etnické minority. Získané informace byly dále doplněny prostřednictvím odborných dokumentů a statistických dat. Tomu se práce blíže věnuje v části nazvané *Teoretická východiska*.

Hlavním cílem této práce je otázka, kdo vlastně Pomáci jsou, jak na Balkáně žijí, jakým způsobem se objevují na Balkáně a zda se oni sami považují za Makedonce, Bulhary či spíše Pomáky, muslimy. Jak je od ostatních poznáme a zda a jaký existuje rozdíl mezi Pomáky a ostatními obyvateli Balkánu. Pokouší se zjistit co nejvíce informací o pomácké kultuře a jejím vývoji. Hlavní výzkumnou otázkou je kdy a jakým způsobem se Pomáci objevují na Balkáně.

- Jak se aklimatizovali na tomto poloostrově a jak byli přijímání původním obyvatelstvem. Zda si stále drží své původní zvyky či zda se uchovaly nějaké legendy o jejich původu, nebo do jaké míry se ztotožnili s původním obyvatelstvem.
- Rovněž bude rozebírána náboženská otázka. Víme, že jsou muslimové, hlavní důraz bude tedy kladen na to, co to obnáší být muslimem či Pomákem v Makedonii a zda se nejedná o nějakou specifickou variantu již existujícího náboženství. Možnou odlišnost se pokusí prokázat či vyvrátit na zvycích,

průběhu modliteb i každodenních rituálů, které dělají běžní muslimové a Pomáci.

- Zaměří se na odlišnosti Pomáků od původního obyvatelstva. Bude se zabývat jejich specifickými znaky a také specifickými znaky Pomáků žijících i v jiných zemích (na příkladu rozdílů makedonských a bulharských Pomáků). Bude se pokoušet zjistit čím je tato odlišnost způsobena a to jak z duchovního, tak historického, sociálního a kulturního hlediska.
- V neposlední řadě na ně bude nahlížet i z pohledu národa, a tak se neopomene zabývat otázkou, jedná-li se o skutečný národ či nikoli. Budou zkoumány atributy, které by každý národ měl mít.

Po zodpovězení těchto otázek na konci této práce bychom měli získat celistvý obrázek, jenž nám poví, kdo jsou Pomáci, jak a kdy se na Balkáně objevují, jak zde žijí, jaké jsou jejich zvyklosti a zda se jedná o vyznavače nějaké zvláštní odnože Islámu.

Metodika

Metodologie

Práce vychází především z výsledků střednědobého terénního výzkumu a materiálů získaných při návštěvě makedonských oblastí osídlenými Pomáky, který proběhl v létě roku 2011. Dále rozhovory vedenými přes internet skrze různé sociální sítě v rámci semestrální práce předmětu Etnické minority. Primárně byla použita následná kvalitativní metoda. Sekundárně byly data a informace doplněny studiem dokumentů a statistických dat.

SEMISTANDARDIZOVANÝ NEBOLI ŘÍZENÝ ROZHOVOR

Pro jeho zrealizování byla vytvořena základní kostra hlavních otázek, které korespondují s hlavními výzkumnými otázkami, jejichž zodpovězení je cílem této práce. Ty byly kladeny stejným způsobem a ve stejném pořadí.

První kontakt s Pomáky proběhl již při zmíněném zkoumání v Makedonii, kde výzkumný tým vyzpovídal pár ochotných a svým způsobem i ojedinele nebojácných respondentů, kteří byli ochotni věnovat výzkumnému týmu svůj čas a odkrýt něco málo o

nich samých. Vlastní postřehy těchto respondentů tak tvořily neopomenutelný základ celé práce. Tyto cenné informace byly dále doplněny informacemi dostupnými v publikacích zabývajících se Pomáky, a výpověďmi uživatelů přes internet, převážně díky skupinám vytvořeným na sociálních sítích. Po důkladném prozkoumání a zhlédnutí několika skupin sdružujících Pomáky se podařilo s některými z nich navázat kontakt. Nespornou výhodou tohoto kontaktu je, že se lze spojit s lidmi na tisíce kilometrů vzdálenými a díky této vzdálenosti z nich i částečně odpadá ostych, který byl jinak všudypřítomný u osobního kontaktu v Makedonii. Další neopomenutelnou výhodou je velký věkový rozptyl členů těchto skupin, který tak umožňuje získat obsáhlejší a celistvější data. Dá se však říci, že rozhovor probíhal téměř totožně, jako by se odehrával z očí do očí. Jen s tím rozdílem, že otázky byly pokládány písemnou formou a posléze byly doplňovány dalšími otázkami, které dané téma rozebrali ještě podrobněji tzv. sondami. Přestože nás tato metoda přímo nadchla a podařilo se díky ní zjistit velmi cenné informace, má dvě poměrně velké nevýhody. Stále se nedá předpokládat, že starší generace makedonských Pomáků bude nepřetržitě přítomna na internetu a denně aktualizovat své virtuální profily. Generace nad 50 let chybí zcela. Dále pak není možné ověřit si totožnost respondentů a není zde také možné vypožorovat nonverbální chování během rozhovorů. Nezbyvá proto než věřit, že informace od nich získané jsou pravdivé, tedy co nejméně zkreslené a snaží se odpovídat podle svého vědomí a svědomí, nikoli podle společenského konsensu.

STUDIUM DOKUMENTŮ

Ke zkompletování poznatků získaných semistandardizovaným rozhovorem bylo potřeba doplnit je ještě dalšími, převážně statistickými, daty. Před odjezdem do Makedonie, ale i poté při navazujícím zkoumání a chápání souvislostí mezi fakty velmi usnadnilo práci studium dokumentů. Tato neinvazivní a nijak respondenty neobtěžující technika výzkumu umožňuje nahlédnout do výpovědí respondentů jinak nedostupných a obsáhne mnohem větší vzorek respondentů, než by bylo pro obyčejného studenta možné. Z časového i geografického hlediska se jedná bezesporu o obrovskou výhodu této výzkumné techniky a pro tuto práci neopomenutelný zdroj informací. Jednou z mála nevýhod však může být výběrové zkreslení, protože méně vzdělaní lidé netvoří příliš mnoho dokumentů a to má za důsledek omezený vzorek populace při výběru a studiu dokumentů. Stěžejní informace pak byly čerpány zejména z literatury zmíněné v literární rešerši, případně na konci celé práce v sekci použitých zdrojů.

Teoretická východiska

Literární rešerše

Na začátku zkoumání kdo jsou Pomáci, je důležité určit si, zda jsou etnikum nebo nikoli. Proto je nutné nejprve určit co je to etnikum, jak vypadá a jak vzniká. Toto téma je velmi dobře zpracované v knize „**Etnické konflikty**“ Filipa Tesaře, který chápe etnicitu jako určitý typ národnosti, nikoli státní příslušnosti. Podle něj je nyní slovo etnický vnímáno jako synonymum ke slovu cizokrajný. Původně však pochází z řeckého slova *ethnos*, což znamená našinci, ve smyslu skupiny příbuzensky spjaté. Později je pod tímto pojmem vnímána společnost na úrovni národa. Společnost, jenž má předpoklad společného původu, něco více než kmen, je autonomní společenská hierarchie s politickou organizací. V počátcích křesťanství byli takto označováni pohané. Později se etnický stalo synonymem pro hloupý, nevyspělý, pasivní (bezdějinný poddaný) kmen. A nakonec toto slovo bylo používáno pro skupinu lidí, kterým se pod vlivem historických událostí vyvinula vzájemná solidarita a pouto sounáležitosti. Jednalo se tedy o kulturní skupinu, která nedosáhla státnosti.

Tesař se proto také zabývá pojmem *etnická skupina*. Vysvětluje ho jako původní společenství, kmen nedotčený procesem modernizace. Dnes spíše jako skupinu mající vlastní identitu, kulturní tradici, která je součástí většího společenství. Jinak řečeno, menšinu.

Pro bližší specifikaci co je *etnikum*, používá teorii A. Smithe a jeho 6 bodů vymezujících etnikum. Jedná se o následující body:

1. Kolektivní jméno (etnonymum) jakožto jasné vymezení MY vs. ONI;
2. mýtus o společném původu, většinou v důsledku semknutí se vůči někomu;
3. sdílené dějiny, kolektivní paměť;
4. charakteristická sdílená kultura;
5. asociace s určitým územím, což notně nemusí být tatáž země, ve které žijí, nebo v níž se narodili (jako příklad uvádí židy a jejich svatou zemi);
6. pocit solidarity, protože se utváří v našich hlavách, představách. Nejedná se o ustálenou a trvalou záležitost.

Rovněž klade do popředí důležitost stejného jazyka, protože dorozumívání utvrzuje v sounáležitosti a vzájemnosti. Varuje však před tíhnutím etnik k přisvojování si kulturních výpůjček. Což znamená, že si mohou snadno přivlastnit dialekty či nějaké prvky z historie jiného etnika a začlenit ho do svoji mytologie (jako příklad uvádí Chueje, kteří si takto přivlastnili čínské bojové umění a použili ho jako hlavní prvek jejich mytických dějin, ale říkali, že pochází od Arabů, aby tak zdůraznili svou odlišnost od Číňanů). Žádná z těchto teorií dosud nebyla uznána za obecně platnou. Tesař se domnívá, že je to především proto, že lidé nemají vrozenou potřebu nějaké identity a běžně patří do více než jedné sociální skupiny. Jejich identita, resp. jejich uvědomění si náležitosti k nějaké identitě, se mění v závislosti na okolní události. Dále pokračoval objasněním pojmu *eticita*. Od 20. do 60. let 20. století byla chápána jako něco tradičního, starého, původního. Tuto teorii později rozvrátila dekolonizace. Podle *primordialistické teorie*, *eticita* byla základní identitou, která byla dána natrvalo a je tudíž neměnná a silně emotivně prožívána. *Instrumentalisti* zastávají teorii, že je výsledkem politických manipulací v rámci prosazování vlastních zájmů, které vedou k etnickým konfliktům. Konstruktivistická teorie se snaží z obou předchozích vybrat to nejlepší. Tedy zdůrazňovat sociální kořeny a povahu etnicity. Neustále se formuje a přetváří důsledkem vnějších vlivů, které se liší v různých zemích a oblastech. To, jak moc se měnila a do jaké míry se prosadila, záviselo na síle či slabosti etnika. Jako poslední uvádí *revizionistickou teorii*. Představuje etnikum jako nově se formující sociální organizaci. Zajímá se o jejich mýty, vznik nebo původ. Částečně vycházeli i ze sociobiologie. Současný autor Richard Jenkins shrnuje tento pojem do následujících 5 bodů. *Kolektivní identita*:

1. je založená na vnímání kulturních rozdílů;
2. pramení v sociálních meziskupinových interakcích;
3. není ani stálá ani statická, podobně jako situace, v níž jsou sociální hranice vytvořeny;
4. je jak kolektivní, vyjádřena na vzorech sociálních interakcí, tak individuální, vyjádřena v osobní sebeidentifikaci;
5. je jednou ze základních lidských identit. Je kolektivistickou identitou, jež je více vnímána na nižším ekonomickém a společenském žebříčku.

Tesař rovněž vymezuje pojem *národ*. Oproti etniku musí mít jednotný jazyk a hlavně je politicky organizovaným společenstvím, jenž si je dobře vědomo vzájemné sounáležitosti. To je ještě umocněno plošným zprostředkováním povinnou školní docházkou, knihtiskem nebo vojenskou službou. Etnosymbolisté říkali, že národ je jen přirozeným postupem od etnika, že na něj přirozeně navazuje a tudíž nelze mezi těmito dvěma pojmy udělat neprostupnou hranici. V poslední řadě se zabývá *etnickým a národním vědomím*. Zde říká, že národ lze definovat stejnými hranicemi jako etnikum, což poukazuje na symbolický, nikoli biologický původ. Podle teorie Johna Hutchinsona, kterou v této knize Tesař zmiňuje, vznikají národy na etnickém základě díky konfliktům (například uvádí snahu kolonií o samostatnost). V závěru dodává, že v podstatě převládají národy, jejichž členové jsou z různých etnických skupin, ale i přes tuto skutečnost se všichni hlásí k jednomu národu. I přesto si ale může etnické a národní smýšlení odporovat, hlavně v případech, kdy je etnikum nespokojeno se svým postavením v národním celku. (1)

Miroslav Hroch, zase ve své knize „**Národy nejsou dílem náhody**“ klade velký důraz na společný jazyk. Tento „literární jazyk“ je jazykem, kterým se obecně hovořilo a psalo, a který se později používal i v administrativě daného státu, vznikl-li na popud převažujícího etnika. Problém nastává ve chvíli, kdy na území tento jazyk nevznikl a existovalo zde množství dalších nářečí, která mnohdy byla zcela odlišná. Na základě toho nebylo možné obyvatelstvo sjednotit jediným etnikem. Etnikum, jehož nářečí na území převažovalo, bylo mnohdy považováno za původní, ačkoliv tomu tak být nemuselo. Jazyky mnohých etnik byly v historii vytlačovány univerzálními literárními jazyky (řečtina, latina, staroslověnština), které postupnou asimilací pozměnily, nebo zcela zničily původní dialekty. Později kvůli vedení písemných agend, na nově se formujících státních útvarech, byl kladen velký tlak na homogenizaci jazyka, což vedlo k úplnému potlačení původního dialektu. Etnikum ale nevznikalo jen na základě stejného jazyka.

Hroch se rovněž opírá o teorii Anthony Smithe (*The Ethnic origins of Nations*), která říká, že je rovněž důležité přihlížet i na racionální a kulturní sounáležitost. Rozlišuje v ní „*etnickou kategorii*“, která se vyznačuje odlišností dialektů a kultury od ostatních skupin. Účastníci etnické skupiny hovoří stejným dialektem a mají stejnou kulturu, ale příslušníci této skupiny ještě nemají vědomí soudržnosti. Na počátku 19. stol. to platí zejména pro Estonce, Lotyšy, Litevce, Bělorusy, Ukrajince, Slovincy, Bulhary, Rumuny, Albánce, Galicijce a Frýsy. Dále v ní rozlišuje „*etnickou pospolitost*“, jež se naopak vyznačuje

vědomím určité sounáležitosti, pospolitosti, vzájemné solidarity v etnické skupině a má kolektivní paměť, tedy společné představy o nějakém společném původu. Věděli, kam se ubírají, jaký je jejich úděl, většinou to bylo spojeno s nějakým mýtem, od kterého odvozují společný původ. Dokonce tato skupina měla i nějaké jméno, které většina členů znala a pod kterým byla známa i svému okolí. Sem se řadí: Maďaři, Norové, Finové, Češi, Chorvati, Irové, Srbové, Řekové, Vlámové, Baskové, Slováci a Katalánci. Dále Smith klade důraz na sociální rozvrstvení, které seskupil do 3 skupin:

1. *rolnictvo a venkovské řemeslnictvo*;

2. *drobné měšťanstvo*, které bylo pod nátlakem vládnoucích elit a jimi nastavených byrokratických pravidel;

3. *řeholníci a duchovní*, kteří udávali, jaká je společná víra a nejvíce reprezentovali etnickou skupinu.

Ačkoliv Hroch připouští důležitost sociální skladby, domnívá se, že nelze jednoznačně rozdělit etnika na etnickou kategorii a etnickou pospolitost a ty dále dělit do 3 společenských vrstev, protože jak se již v historii ukázalo, většinou se skupiny a druhy prolínaly. Některá etnika si zdárně zachovala vlastní jazyk i přes to, že neměli tradici tištěného jazyka nebo, jako v případě Čechů a Řeků, byla tato tradice přerušena. Jiná etnika vytvářela téměř homoetnické státy, v nichž nově kodifikovali literární jazyk (např. Itálie¹). Začalo tím tedy období zániku etnických, nedominantních, skupin v důsledku úplné asimilace. Hroch rovněž vychází z toho, že z dominantního etnika se vytvoří svébytný národ. Toto etnikum popisuje jako skupinu, která dosáhla plné sociální rozvětvenosti s vlastními podnikatelskými i akademickými elitami. Vytvoření společné kultury ve společném jazyce vede k získání politické účasti, která však nemusí mít podobu státu. Musela tedy mít nějaký program vizí, na základě kterého se přetvořila v národ. Dále by měla mít vymezeno nějaké domovské, původní území, kolektivní paměť, kodifikovaný jazyk a měly by mít vyvinuty kulturní tradice. Každý člen etnika by se měl ztotožňovat s touto skupinou. (2)

V knize „**Na prahu národní existence**“ Miroslav Hroch ještě předchozí popis etnické skupiny doplňuje o další důležité okolnosti, při kterých etnikum, posléze stát, národ vznikají. Tyto okolnosti jsou 3 a sice:

---

¹ Bylo to zapříčiněno vznikem Italského státu po sjednocení Itálie v roce 1861. Do té doby existovalo mnoho nářečí, o kterých by se dalo říct, že jsou samostatným jazykem. Proto bylo nutné italštinu kodifikovat ve sjednocené a všemi uznávané formě.

1. *Občanská pospolitost rovnoprávných jedinců;*
2. *Téměř každý si je vědom své příslušnosti ke skupině;*
3. *Kolektivní paměť.*

Dále zdůrazňuje důležitost identity. Na počátku 19. století se nabízelo mnoho nových typů skupinové identity. Znamenalo to ztotožnění se s určitou skupinou, vrstvou, či etnikem, které si člověk vzal za své a logicky jej bránil a ctil, bez ohledu na to, zda k tomu opravdu měl důvod, nebo biologickou či historickou návaznost. Ovšem etnická identita se od národní mohla značně lišit (jako příklad uvádí českého sedláka, který si je vědom své příslušnosti k českému etniku, ale ještě se neztotožňoval s projektem moderního národa). Příkoří, která byla v minulosti na etnicích páchána, uvádí na příkladu českého etnika na počátku 19. století. Opět zdůrazňuje důležitost jednotného jazyka. Německá šlechta brala česky mluvící etnikum jako početnou masu poddaných ne příliš vzdělaných, a ne jako rovnocenného partnera. Byla to hlavní překážka, poněvadž česky mluvící občan mohl být jen velmi obtížně uplatněný ve státní správě. Pouze díky němčině si mohl budovat kariéru a sociální vzestup v rámci Rakousko-Uherské monarchie. Právě proto bylo české etnikum chápáno jako méněcenné a zaostalé, pracující pouze na venkově. O věci ctnostnější se starali občané německy mluvící. I když duchovenstvo a měšťané hovořili německy a kulturně se přizpůsobili německému národu, stále si plně uvědomovali svoji příslušnost k českému etniku. Totéž v současnosti platí i pro mnoho dalších etnik. Nebyl to tedy pouze jazyk, který určoval kdo je příslušníkem etnika, ale i ona kolektivní paměť. Zde vyvstal problém s udržitelností jazyka. Jazyk existoval ve formě, kterou ovládali chudí poddaní, tradovaný pouze mluvenou formou. Pak tu byla forma češtiny, kterou používala předbělohorská šlechta, která ale byla už pozapomenuta a nepoužívána. Šlechta tak byla nucena, pokud chtěla používat jinou než chudinskou češtinu, požádat učence o jakousi rekonstrukci českého jazyka. Čeština nebyla zakázána a Češi nebyli prvoplánově diskriminováni. V reálu tomu ale bylo přesně naopak. Na úřadech a ve školách se mluvilo výhradně německy. Pokud tedy Čech chtěl být vzdělaný, musel se naučit německy lépe než česky. Pokud vzdělaný nebyl, nemohl pracovat ve státní správě a spolupodílet se tak na chodu státu. To tedy utvrzovalo v teorii nadřazenosti vládnoucích elit, že vzdělaní Němci vládnou hloupé české plevě. Poukazuje tak rovněž na nevraživost etnik, v tomto případě českého proti německému. Tato nevraživost byla podle Hrocha způsobena nadřazeností vládnoucích elit, která byla popsána výše. (3)

Gellner pohlížel na etnikum, a tedy i nacionalismus zcela odlišně. Použil k tomu modernistickou teorii nacionalismu. Podle této teorie nacionalismus přirozeně vyplývá z určitých společenských podmínek. Protože se společnost neustále vyvíjí, tak i národ nacionalismus chápe jako důsledek politického a hospodářského vývoje, který k životu současné moderní průmyslové společnosti přirozeně patří. Národ tedy v tomto pojetí vzniká jako důsledek nacionalistických projevů, nikoli opačně.

Touto problematikou se E. Gellner zabývá i v knize „**Nacionalismus**“. Zde přirovnává starobylost národů k významu „pupku“ při Adamově stvoření. Podobně jako u člověka připomíná jeho předešlé propojení s matkou, tak u národů je tímto „pupkem“ ukázka jejich vzniku a propojení s minulostí.

Podobně jako u Adama, tak i u některých národů „pupek“ tuto funkci neplní. Ne všechny národy totiž mají své nefalšované, po staletí formované „pupky“ plnící svou historickou úlohu. Ne všechny mají onu historickou kolektivní paměť, o které se již zmiňoval ve svých dílech Hroch, a na jejímž základě onen „pupek“ vzniká. A ne všechny ho vůbec mají. Větší část národů si nechala svou historii vytvořit nacionalistickou propagandou (např. pobaltské státy). Do této skupiny by se daly zařadit i státy Střední Asie, které s rozpadem Sovětského svazu ztratili historickou kolektivní paměť, vytvořenou socialistickou propagandou, a stále tak hledají a vytvářejí konstrukty své historie (teprve se pokoušejí onen pevný základ vytvořit), aby tak vládnoucí vrstvy mohli vytvořit „nové“ historické a kulturní cítění národa a určili tak nový nacionální směr. (4)

Protože jazyk je nepochybně důležitou součástí etnické příslušnosti, nelze opomenout knihu „**Etnicita slovanského areálu**“. Obecně zde srovnávají různé jazykové podobnosti slovanských národů, aby tím demonstrovali příbuznost slovanských etnik. Obecné teorie demonstrují kupříkladu na teorii chorvatské národní identity podle A. Starčeviče.

1. Jihoslovanská teorie, podle které velká podobnost, nebo srozumitelnost jazyků, potvrzuje sociální náležitost ke Slovanům, tedy k jednomu kmeni, ze kterého všechny nově vzešlé národy vznikly. Uvádí příklady totožného pojmenování pro jednu věc, nebo podobnost při psaném nebo mluveném projevu. Uznává určitou samostatnost, ale v rámci monarchie na konfederalistickém základě, tedy volné sdružení států, které ale navenek vystupují jednotně, mají společnou mezinárodní politiku, diplomacii a obranu. Cílem bylo zrovnoprávnění a tolerance určitých odlišností Chorvatů, Srbů, Slovinců a Bulharů.

2. Pravašské učení, opět ukazuje na odvození od jednoho kmene hovořícího stejným dialektem, ale větší důraz klade na svébytného „ducha“, jehož má každý národ a který plyne z jeho historie (opět zde hovoříme o kolektivní paměti). Jde tedy o duchovní sílu a návaznost daného společenství. Chce tedy všechny státy stmelit pod etnicky a politicky jednotný stát, tzv. Národní stát (což však záměrně ničí nedominantní etnika nutí se plně asimilovat). Na základě tohoto učení Starčević dělí obyvatele slovanského jihu na Bulhary (od Korutan až po Makedonii) a Chorvaty. Protože Chorvaté přišli a svou kulturou prodchnuli celé obyvatelstvo a staré Římské vlivy i východní a západní křesťanské učení. Vytvořili nový barbarský stát (mezi Německem a Makedonií a Dunajem a Jadranem). Toto etnikum, národ, neuznávalo slovanskou teorii jednotného původu a bralo je jako propagandu ze strany Ruska. Demonstruje nám tím, že některá etnika jsou silnější a průbojnější než druhá a jsou proto předurčena k vytváření silného i početného národa. Též zde ale kritizuje, že některé jeho poznatky byly poněkud překrouceny ve prospěch jakéhosi chorvatského národního obrození. Nepřikládal totiž vůbec důležitost biologické stránce, nýbrž duchovní. Chorvatství nebylo jedno etnikum, jedna biologická rasa, nýbrž šlo pouze o sdílení národního „ducha“ (ideologie), aby tak zaručil osamostatnění chorvatského státu s co možná největšími územními celky. To se ale v historii stávalo běžně, kupříkladu i idea Československého národa jakožto původně jednoho etnika. (5)

Společenství autorů ve sborníku ze stejnojmenné konference k nedožitým 70. narozeninám prof. Oldřicha Sirovátky: **„Život a kultura etnických minorit a malých sociálních skupin“** zastává názor, že každá minorita je obrazem doby, ve které se nachází i většinové společnosti, která ji obklopuje a jakým způsobem tuto společnost minorita zrcadlí. Jeden z autorů, Petr Solner, tuto tezi deklaruje na životě židovské minority v Bratislavě. Lidé v ghettu žili stejně jako ostatní obyvatelé Bratislavy. Sociální a kulturní stav v ghettu se rovnal stavu lidí mimo něj. Politické i ekonomické problémy je totiž ovlivňovaly zcela totožně. V ghettu se vše urychlovalo menším počtem členů. Náboženství zde bylo dalším aspektem blízkosti a sounáležitosti. Mnoho židů se však chtělo začlenit do většinové společnosti, kvůli jednoduššímu způsobu života. Tehdy se v podstatě vzdali ortodoxního způsobu židovství a byl to tak první krok k úplné asimilaci, který trval buď několik generací, nebo nastal hned v té první.

Jako první zde varuje před vnímáním badatele samotného. Badatel vnímá zkoumanou etnickou minoritu z pohledu své vlastní etnické skupiny, národa, a tak i závěry z výzkumu

vyvozené spíše zrcadlí kulturu badatelova etnika, než zkoumaného etnika. Rovněž podotýká, že se menší společenství udržela při životě hlavně díky svým exogamním tendencím. Snažila být se všeobecně nezávislá na majoritě. Pokud se to zdařilo, jedná se o zakonzervovanou společnost, která si uchovává staré zvyky a nářečí, popřípadě jazyk. Příklad toho můžeme nalézt ve slovenských vesnicích v Srbsku nebo dokonce v Austrálii. Také zdůrazňuje důležitost, mít „ty druhé“, aby se tak jasně odlišilo, kdo jsme „my“. (6)

Ve výčtu knih nelze opomenout knihu „**Antropologie multikulturních společností**“ od Thomase Hyllanda Eriksena. V kapitole *Epistemologický koncept etnicity* si klade otázku, zda je etnicita pro všechny, nebo jen pro určité vyspělé a moderní společnosti. Chápe ji jako sociální fenomén, nebo jako moderní kulturní konstrukt. Když je potřeba odvolat se na nějakou sounáležitost, přirovnává ji spíše ke směrům, jako je tradicionalismus, kulturalismus nebo neformální politická organizace. Zkrátka se domnívá, že se jedná spíše o životní styl, trend ve společnosti, či životní přístup. V současném globalizovaném světě již nelze brát ohled pouze na pokrevní nebo historickou sounáležitost. Podle něj je to otázka vlastního rozhodnutí. Hledí na to jako na vztah mezi politickou a osobní identitou. V kapitole *Etnická identita, národní identita a meziskupinový konflikt: význam osobní zkušenosti*, klade důraz na úzký překryv mezi kulturou a etnicitou. Etnická identita úzce souvisí s představou společného původu, jakéhosi druhu fiktivního příbuzenství. V téže kultuře (etniku) existují etnické rozdíly nebo kulturní variace. Rovněž se zabývá sporem mezi *primordialismem*, který vidí etnicitu jako hluboce zakořeněnou v kolektivní zkušenosti (hledí na něj jako na dlouhodobý a přirozený proces s pevným základem, jako na svébytnou entitu a je nemožné, aby ta byla ovlivněna a překroucena z řad jednotlivců) a *instrumentalismem*, který na etnicitu hledí jako na vykonstruovaný doplněk politických strategií. V minulosti bylo možné se setkat s částečně smyšlenou a vykonstruovanou ideou o jednom etniku, národu ve prospěch politické propagandy (např. v Německu nebo v Africe).

Ve druhé debatě se zabývá rozporem mezi A) konstruktivistickým a B) esencialistickým pojetím etnicity. Zabývá se otázkou, zda je to vědomý konstrukt, nebo je to přirozený proces vyplývající z preexistenčních kulturních komunit. Národy jsou tedy spojeny se státy, ale nemusí být vždy volně spojeny i se společnou etnickou identitou. Eriksen kritizuje politiky, kteří do nacionalismu a etnické identity začali zasahovat a pokřivovali ji ve svůj prospěch. Vytvářeli tak hranice, kde dříve nebyly, a manipulovali

s daty, aby vytvořili historickou návaznost na období, které se jim zrovna hodilo do propagace politického programu. Podle něj etnicita náleží vztahu mezi dvěma a více skupinami. Etnicita se tedy rozehrává mezi těmito skupinami, nikoliv v nich samých. Také klade důraz na potřebu mít “ty druhé“, aby bylo snazší určit, kdo jsme “my“. Proto je důležité, aby zkoumání proběhlo na úrovni sociální interakce. Vždy, když v historii k této sociální interakci docházelo, stávala se etnicita relevantní. To jen potvrzuje jeho teorii, že etnicita není permanentní a přirozenou hodnotou, je situační a relační, tedy závislá na dané situaci. Může se měnit, mizet a zase se objevovat. Přiklání se též k teorii, že soudržnost skupiny je závislá na síle vnějšího tlaku. Proto opět platí, že se skupiny etnika objevují a sdružují hlavně tehdy, když jsou skupiny menší a utlačované. Tehdy je mnohem snazší najít společné prvky, které vedou ke stmelení společenství a následné sounáležitosti ke skupině za účelem spojení se proti jednomu utlačovateli a nepříteli. Úspěšnost se ještě více umocnila, když byl utlačovatel z řad vládnoucí třídy. Opakovaně tím demonstruje angažovanost politiky v tomto sociálním procesu. V podstatě si etnicitu politika sama vytváří a překrucuje, jak se jí to hodí. (7)

Oproti tomu Jeans Copans v knize „**Základy antropologie a etnologie**“ tvrdí, že o etniku lze hovořit tehdy, když o sobě zanechává nějaké důkazy. Když tato komunita žijící na jednom území hovoří stejným jazykem, či dialektem, zanechá buď nějakou památku v umění, literatuře, jazyce, architektuře, módě nebo ve zvycích. Zkrátka zbude tu po nich nějaká hmatatelná stopa, památka. Zabývá se tedy *etnografií*, která, zjednodušeně řečeno, zkoumá třídění jazyků, a *etnologií*, která rekonstruuje dějiny lidstva, kulturu, společenství, rituály i instituce. Důraz je kladen na způsob, jakým posuzujeme, jedná-li se o jedno etnikum či nikoliv, metody jaké jsou používány i jakou teorii uznáváme, a tudíž do jaké míry je ovlivněn závěrečný výsledek badatele. Pak se tedy velmi snadno může stát, že zobecněním na celou skupinu vznikají další dlouholetá milná dogmata. (8)

Ze všech předchozích publikací by se tedy dalo říct, že je pro etnikum důležité mít vlastní jazyk, určitou kolektivní paměť, sounáležitost, která může být ještě umocněna společným náboženstvím, a určitou roli hraje i biologický původ. Vezmeme-li v úvahu poznatky o Pomácích, jinak také zvaných Torbeši, můžeme tedy říci, že se jedná o etnikum.

To dokazuje i Ali Dikici v článku „*The Torbeshes of Macedonia*“ uvádí, že Torbeše definují dva zásadní prvky. Prvním je makedonský jazyk a tím druhým islám. Zatímco

historici zdůrazňují makedonský jazyk a odkazují spíše na původní křesťanskou identitu, turečtí vědci se zaměřují pouze na islám, jako jejich náboženství, již bez ohledu na jazykový a kulturní rozměr. Většina Torbešů pak sama sebe definuje jako Turky, kteří mají k Turkům velmi blízký vztah, ačkoliv například mnohé z jejich příjmení jsou zakončena slovanskými příponami -ov anebo -ski. Což jenom poukazuje na vliv, výše již několikrát zmiňovaných, vládnoucích elit na menšinovou nevládnoucí etnickou minoritu. (9)

Tyto poznatky o Pomácích doplňuje i kniha „*Dějiny Makedonie*“. Zde autoři zakreslují oblasti hustěji osídlené Pomáky do map. Velmi detailně se zabývají původem Pomáků (zde zmiňovaných jako Torbešů) a jejich vlivem na jednotlivé části Makedonie. Pomáci jsou zde popisováni jako mírumilovní nenápadní obyvatelé. Důkazem toho budiž rok 1900 a program VMORO, jež se měl pokusit spolu s Bulhary vymanit zpod vlivu Osmanské nadvlády Makedonie. Hlavními vůdci tohoto programu byli učitelé zejména na bulharských školách v Makedonii. Pomáci byli snad poprvé osloveni, jako celé etnikum, aby program podpořili a pokusili se spolu s dalšími etniky na území Makedonie a Bulharska osamostatnit a vytvořit jeden tolerantní stát. Pomáci tento program odmítli podpořit a program byl Tureckem rozdrčen. Toto odmítnutí pro ně mělo nedozírné následky o třináct let později, to když se Makedonie dostala zpod vlivu Osmanské říše a byla rozdělena mezi tři jiné státy (Bulharsko, Řecko a Srbsko). V tomto období byli Pomáci neprávem považováni za „*Srby makedonského původu*“ a byli diskriminováni. Postavilo se za ně Bulharsko, ale i přes to se o Pomácích tvrdilo, že nikdo takový neexistuje. Na druhé straně to dokazuje, že Pomáci na Balkáně spolu komunikují na přátelské úrovni, dokonce se i vzájemně podporují. (10)

Další kniha zabývající se příchodem muslimů do Evropy, je „*Islám v srdci Evropy*“. Líčí, jak se Islám dostal do Evropy, od jeho počátku až po současnost. Jak vnímají a vnímali Evropané tuto muslimskou expanzi a jak se lišily názory na jejich vládu. Vypráví o etablování Islámu a jeho vlivu na kulturu umění či jazyk v evropských zemích. Mezi ně patří třeba i Slovensko, Rakousku, Pyrenejský poloostrov, jihovýchodní Evropa, evropské ostrovy ve středomoří, Francie, Německo, Nizozemsko, Velká Británie, Itálie či skandinávské státy. Důkazem toho jsou početné muslimské komunity, které zde zůstaly dodnes. Autoři nevynechali ani státy, které byly islamizovány a kde je Islám ve značné míře dodnes (Bulharsko, Bosna a Hercegovina, Makedonie, Albánie, Rusko) i historické

události, které k tomu vedly a průběh jejich rozmachu až po pád osmanské vlády v Evropě. (11)

Když vezmeme v potaz souvislost etnogeneze Pomáků s Osmanskou říší a jejich náboženskou příslušnost, rovněž totožnou s bývalou Osmanskou říší, čím se tedy liší od ostatních Turků a muslimů obecně?

Odpověď se nepřímo nabízí v následujících knihách. **„Islám, náboženství, historie a budoucnost“** úvodem vysvětluje co je Islám a kde vznikl. Poté se věnuje celému známému životu Muhameda a jeho samotnému učení. Vypráví o zvycích a tradicích, jejich dějinách, umění a expanzi po světě. Dále uvádí odnože muslimů, kde v popředí vysvětluje rozdíl mezi Sunnity a Šíity. Rovněž připomíná, že na Balkáně je též převažující sunnitská větev. (12)

Publikace **„Islám, ideál a skutečnost“** popisuje rovněž co je Islám, ale hlavně se zaměřuje na každodenní život muslimů, na Islám v praxi. Jak hledí na rodinný život, výběr povolání, umění, kuchyni, vztahy v rodině a v neposlední řadě také právo. (13)

„Islám“ od Karen Armstrongové, podává zevrubný výklad Koránu a podrobněji popisuje éru Osmanské říše, tedy i jak se dostali Pomáci na Balkán. Podle této knihy i v návaznosti na předchozí dvě knihy, jsou Torbeši v podstatě stejní muslimové z řad Sunnitů, ale rozhodli se putovat a žít v uzavřené komunitě, aby tak zamezili asimilačním procesům, které mnohdy zasahovaly do Islámu (jako příklad uvádí Islám v Indii) a udrželi ho tak „čistý“, prapůvodní. Možná právě proto někteří Pomáci žijí daleko od civilizace na těžko dostupných místech. Dali by se přirovnat ke věrozvěstům čistého islámu, jen s tím rozdílem, že Torbeši jsou spíše tiší, ne příliš výrazní a hlavně nekonfliktní, takže nehlásají Islám, pouze ho v klidu a soukromí, podle svých tradic, vyznávají. Někteří si už neudrželi své Turecké národní cítění, ale všichni, kdo se označují za Torbeše, Pomáky, si udrželi svou víru. (14)

To ostatně potvrzuje jak již zmíněný článek Ali Dikici **„The Torbeshes of Macedonia“**, tak článek Ömer Turana **„Pomaks: Their past and present“**. (15)

Analytická část

Pomáci jsou ve většině publikací uváděni jako muslimská etnická skupina slovanského původu žijící na Balkáně. Pro představu, jakým způsobem k této přeměně došlo, respektive jak vůbec Islám na Balkán proniká, bude v následující části uveden souhrn několika událostí z balkánské historie, které jednak objasňují příchod Islámu na Balkán a rovněž popisují, jakým způsobem tyto události zasáhly do života, v té době nově vzniklé, nebo teprve se rozvíjející minority.

Stručná historie Balkánského poloostrova

Balkán² by se se svojí náboženskou a etnickou pestrostí mohl nazývat jakýmsi novodobým Babylonem. Vše je zapříčiněno především tím, že většina států na Balkáně nabyla svou dnešní podobu až v nedávné historii, zde se hovoří převážně o přelomu 18. a 19. století. Zářným příkladem takto „slepovaného“ státu, a tedy i určité živné půdy pro různá etnika a náboženství, je Makedonie. Současná Makedonská republika, tzv. Vardarská Makedonie, nazvaná tak podle řeky Vardar, v průběhu dějin patřila k území různých velkých říší, přičemž každá z nich vyznávala jiné náboženství. Z historického hlediska tedy území zvané Makedonie lze nalézt hned na území dalších dvou dnešních států. Je to tzv. Egejská Makedonie včetně města Soluň, patřící Řecku a tzv. Pirinská Makedonie patřící Bulharsku. (16)

STAROVĚKÁ MAKEDONIE

V roce 149, kdy se historické území Makedonie stalo kořistí Římanů, byla vytvořena provincie Macedonia. Díky tomu, že Římané v této provincii stavěli města a starověké silnice, dostávají se tak i na území dnešní Makedonské republiky, a to jednou z nejdůležitějších cest, Via Egnatia, která vedla z albánského okresu Durrës (Drače) do Ohridu, Soluně a později Konstantinopole, a silnice podél řeky Axiós (dnešní Vardar),

---

² Zde je kladen důraz především na země, v nichž se nachází největší koncentrace Pomáků, tedy: Makedoni a Bulharsko. Dále se tato část okrajově věnuje oblasti Kosova a Srbska, severnímu Řecku a v menší míře Albánii a Turecku, kde rovněž Pomáci žijí, ne však v takových počtech jako v Bulharsku či Makedonii.

kteřá procházela mj. městy Skupi a Stobi. (17). Tyto cesty později urychlily vpád Byzantské říše na Balkán a tak není divu, že se osídlení Pomáků v některých případech překrývá s těmito cestami.

BYZANTSKÁ A BULHARSKÁ ŘÍŠE

Po rozpadu Římské říše se balkánské provincie staly součástí Východořímské Byzantské říše. V 6. a 7. století sem začínají proudit početné kmeny Slovanů a Avarů. Slované se stávají nejpočetnějším etnikem na tomto území. V 9. století se stala oblast součástí Bulharské říše. V téže době se zde už hojně daří křesťanství, konkrétně pravoslavným a bogomilům³. Koncem 10. století nastává velký zvrát jak v dějinách Makedonie, tak Bulharska. Čtyři bratři – Aron, David, Mojžíš a Samuil - se pod záminkou vytvoření vlastního státu vzbouří proti Bulharům. Bulharská říše byla v té době opět zcela ve vleku byzantské politiky, díky sňatku bulharského knížete Petra s byzantskou princeznou. Čtyři bratři z rodu Nikolovců ale dokázali vybojovat západní část Bulharska. Samuil se postupně zbavil tří bratrů (Arona a jeho rodinu nechal zavraždit) a přijal cářskou hodnost a prohlásil se ve Srědci novým makedonským (západobulharským) patriarchou. Jeho sídlem byla nejprve Prespa, poté Ohrid, kde postavil pevnost a který se stal zároveň centrem samostatné větve pravoslavné církve. V roce 1014 prohrávají jeho vojska v bitvě s byzantským císařem „Bulharobijcem“ Basileem II. A tak tedy znovu přichází vláda Byzance. Ve 14. století nakrátko ovládli Makedonii pro změnu Srbové, resp. srbský král Štěpán Dušan. Po katastrofální porážce Srbska v bitvě na Kosově poli v roce 1389 připadla celá oblast Turkům, i když král Marko, který sídlil v Prilepu, Turkům ještě pět let vzdoroval. A právě zde se s největší pravděpodobností dá hovořit o počátcích pomácké historie na Balkáně. (17)

500 LET TURECKÉ VLÁDY

Turci panovali rozsáhlému území historické Makedonie celých 523 let - až do roku 1912. V otázkách víry sice křesťany přímo nenutili konvertovat na islám, ale křesťané na rozdíl od muslimů museli platit daně a neměli šanci dostat se do vysokých funkcí, proto nebylo divu, že mnoho z nich konvertovalo na islám. Křesťanští poddaní měli povinnost posílat 1 ze synů, chlapce ve věku od 7 do 14 let, na vychování k Turkům. Účelem bylo

---

³Bogomilství, je náboženské učení vzniklé v 10. století na území Bulharska pod vlivy maloasijských a blízkovýchodních dualistických a dalších učení.

udělat z chlapců přísnou výchovou muslimy, schopné civilní úředníky nebo věrné sultánovy vojáky (*janičáry*). Protože to zároveň znamenalo možnost postupu v rámci osmanského systému, začaly později jednotlivé rodiny o tuto možnost samy usilovat a Turci si mohli dokonce vybírat z mnoha zájemců. Turecká kultura tak začala značně ovlivňovat a přetvářet vliv kultury Byzantské říše. Turci nechali pravoslavnou církev se sídlem v Ohridu, aby vládla nad svými poddanými. I tak ale některé kostely přeměnili na mešity a pokračovali ve výstavbě nových mešit, krytých bazarů, domků s balkóny a později např. také hodinových věží. Ale protože konvertovaní muslimové se za muslimy, oproti přistěhovalcům z Turecka, nepovažovali, vznikaly zde mezi nimi časté boje a povstání. V 18. a 19. století osmanské impérium postupně sláblo a na Balkáně začaly vznikat nové státy, které si vybojovaly nezávislost, zejména Řecko, Bulharsko a Srbsko. Tyto nové státy chtěly pro sebe urvat co největší část, zatím stále turecké, Makedonie. Zároveň se probouzel národní citění samotných Makedonců. Koncem 19. století založila skupina intelektuálů Vnitřní makedonskou revoluční organizaci (VMRO). K jejím členům patřil např. Goce Delčev. V roce 1903 zorganizovala skupina tzv. Ilidenské povstání, které Turci krutě potlačili. (17)

BALKÁNSKÉ VÁLKY

V roce 1912 vypukla první balkánská válka, ve které se Řecko, Bulharsko, Srbsko a Černá Hora pustily do bojů se slábnoucím Tureckem a rozdělily si jeho evropská území. V roce 1913 začíná rozepře i mezi těmito státy, protože Bulharsko pro sebe získalo obrovskou část Makedonie, a tak začala druhá balkánská válka, při níž byly pustošeny makedonské vesnice. Ta vedla k rozdělení území Makedonie mezi vítězné státy, tedy: Řecko (Egejská Makedonie se Soluní), Srbsko (Vardarská Makedonie) a Bulharsko (Pirinská Makedonie). I když byly války původně vedeny za svobodu Makedonců, nakonec se tak nestalo. (17) (18)

S největší pravděpodobností právě v této době docházelo k opětovnému konvertování ke křesťanství, odsunutí své víry do pozadí a upřednostnění svého národního citění, či fyzický odsun na venkov či do úkrytů v horách. Jinak by byli považováni za Turky, nuceni opustit své domovy a odtáhnout spolu s tureckými vojsky.

I přes to ale počty Pomáků pozvolna rostly, jen s tím rozdílem, že se zvyšoval podíl Pomáků žijících na vesnicích oproti těm, kteří zůstávali ve městě. Na tento fakt ukazují i

oficiální zprávy sčítání populace v Bulharsku. Ty říkají, že v roce 1920 jich žilo v Bulharsku 88 399; v roce 1926 počet vzrostl na 102 351 a před 2 světovou válkou v roce 1934 dokonce 134 125. Z nich ale pouze 5 % žije ve městech a zbylých 95 % žije na vesnicích. (15)

PRVNÍ SVĚTOVÁ VÁLKA, DRUHÁ SVĚTOVÁ VÁLKA A POVÁLEČNÉ OBDOBÍ

Už o rok později vypukla první světová válka a útrapy pokračovaly. Nespokojení Bulhaři se připojili na stranu Centrálních mocností (Německa a Rakouska-Uherska), zatímco Srbové a Řekové stáli na straně Dohody. Hranice zůstaly po válce stejné jako v roce 1913 a srbská část Makedonie se stala součástí Království Srbů, Chorvatů a Slovinců (pozdější Jugoslávie).

Ve druhé světové válce obsadili srbskou část Makedonie znovu Bulhaři, kteří byli spojenci Hitlera, další část byla okupována Mussoliniho Itálií v rámci tzv. Velké Albánie. Po válce se Makedonie znovu stala součástí Jugoslávie pod vedením komunisty Josipa Broze Tita. (18)

Z vyprávění, které se tradovalo v rodinách některých respondentů, vyplývá, že bylo pro většinu Pomáků menším zlem, hlásit se více ke svému náboženství než ke své národní příslušnosti. Pomáci, kteří již dříve volili útěk do vesnic nebo úkryt v horách, byli v tomto období jen utvrzeni ve správnosti svého jednání. Kvůli jejich tajnému životu v úkrytech však byli vojenskými hlídkami považováni za partyzány, byli nuceni ozbrojit se více než v letech minulých a získali si tak ještě menší důvěru v lidi mimo svoji komunitu. Snad by se dalo říci, že tato větev Pomáků, možná právě díky své izolovanosti, je tou nejortodoxnější. Pomáci žijící ve městě byli okolnostmi nuceni se přizpůsobit.

Ve 40. letech 20. století se strhla vlna asimilační politiky. Nejvíce záznamů o ní pochází z Bulharska, kde byl v roce 1942 schválen zákon příkazující všem Pomákům změnit svá jména na bulharská. V této době bylo kolem 60 000 pomáckých jmen změněno. V letech 1942 – 1944 bylo přes 2000 tureckých a pomáckých názvů vesnic přejmenováno na názvy bulharské. Ve většině případů se jednalo pouze o překlad názvů tureckých do bulharštiny. Naopak v roce 1947, kdy byli u moci komunisté, byla Pomákům jejich jména vrácena. Existují i záznamy o tom, že pár pomáckých vesnic z rodopského regionu a z okolí Mouseva se byly v rámci asimilační politiky nuceny přestěhovat na sever Bulharska. V roce 1956 si odbory bulharské komunistické strany vzaly za hlavní cíl

vytvořit jednotnou socialistickou bulharskou společnost. V rámci toho se tedy snažili co nejvíce omezit muslimské menšiny, jejich náboženský život a zvyky a opět mění jejich muslimská jména na bulharská. Od konce 2. světové války do roku 1956 klesl počet hodjasů (muslimský duchovní) v tureckých a pomáckých vesnicích na 2 715, z toho 2 393 mělo na starost tureckou menšinu a 322 mělo na starost pomáckou menšinu. Už v roce 1961 se ale tento počet pětinašobně snížil a na jednoho *hodjase* připadalo 1 459 věřících, což zapříčinilo počátky úpadku pomácké kultury. (15)

NEZÁVISLOST MAKEDONIE A SPORY S ŘECKEM

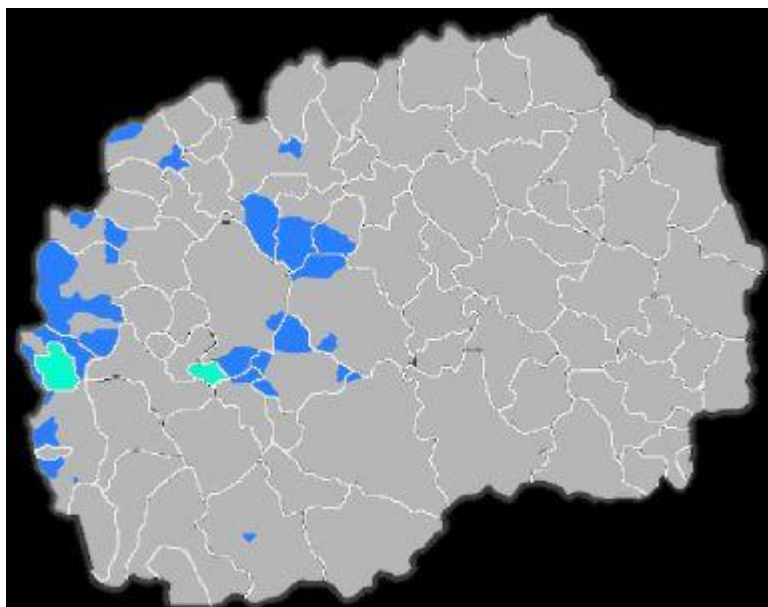
V Bulharsku se v těchto dobách hovoří o vysokých a stále vzrůstajících počtech Pomáků, kteří zde žijí, což dokazuje oficiální sčítání vydané bulharským ministerstvem vnitra z 1. ledna 1989, které hovoří o 268 971 Pomáků. Tento oficiální údaj však není vypovídající, zachycuje totiž pouze přiznanou příslušnost k pomáckému etniku. Pro srovnání, v roce 2007 žilo v Bulharsku okolo 600 000 Pomáků. (15)

Podstatně hůře na tom byli makedonští Pomáci kvůli rozpadu Jugoslávie, který provázely krvavé války, ale Makedonii se podařilo odtrhnout mírovou cestou. Nezávislost schválilo v referendu v roce 1991 celých 95 % zúčastněných voličů. Hlasování se ale většinou nezúčastnili příslušníci významné albánské menšiny, kteří nechtěli být ani součástí Jugoslávie, ani samostatné Makedonie. Nový stát měl a má dodnes velké problémy se svým názvem a se státními symboly. Řecko (a pod jeho vlivem i další státy EU a mezinárodního společenství) ho totiž odmítlo uznat pod názvem „Republika Makedonie“ nebo jen „Makedonie“, protože se bojí, že takový název by mohl vést k územním požadavkům vůči řecké části Makedonie (Egejské Makedonie). Rovněž Řeky velice znepokojovala nová vlajka s tzv. hvězdou z Verginy, symbolem objeveným na sarkofágu Filipa II. Makedonského na řeckém území. Řekové do roku 1995 jednostranně bojkotovali makedonské zboží. Vztahy s Řeckem zlepšila až změna ústavy a státní vlajky. (10) Po těchto událostech se situace pro Pomáky uklidnila. Nejen Makedonie ale i Bulharsko a Srbsko se staly státy s vyšším počtem různých etnik a náboženství, které zde spolu žijí. Již nebylo nutno volit mezi náboženstvím, etnikem či národem. Avšak po mnoho předchozích letech, kdy tomu bylo naopak, je dnes (a této problematice se více věnuje praktická část této práce) patrná frakce v názorech Pomáků na otázku, zda se cítí být více Pomáky, či příslušníky toho kterého státu, národa.

NEPOKOJE ALBÁNSKÉ MENŠINY

V Roce 2001 Makedonii velmi vážně hrozila občanská válka. Příčinou byla tak silná snaha albánské menšiny o samostatnost, až z ní vzešlo ozbrojené povstání. Smlouva uzavřená v Ohridu v srpnu 2001 vedla ke změně ústavy, uznání jazyka a kultury albánské menšiny i poskytnutí větší autonomie oblastem s převažujícím albánským obyvatelstvem. 25 % policistů musí podle dohody patřit k albánskému etniku. Následná zlepšení ocenila Evropská unie udělením statusu kandidáta vstupu v prosinci roku 2005. (19) (20) Tato skutečnost poněkud komplikuje situaci zejména pro výzkum, poněvadž ve většině státem prováděných statistických měřeních se pomácké obyvatelstvo díky svému vyznání automaticky, ale chybně zařazuje buď mezi Turky, či právě Albánce.

Pomáci žijí jak v Makedonii, tak kvůli historickým událostem, již výše popsaným, také na severu i jihu Bulharska, v oblasti Kosova, Srbska, v severním Řecku a v menší míře v Albánii a Turecku. Ale například srbochorvatští Pomáci jsou původem Turci, a dokonce sami sebe považují spíše za Turky, než za Pomáky.

Obrázek 1. Rozmístění Pomáků a muslimů v Makedonii 1 (22)

Legenda: Světle modrá: Oblasti, ve kterých jsou makedonští muslimové většinovou populací
Tmavě modrá: Oblasti s největší koncentrací makedonských muslimů

Většinou jsou známí pod jménem Pomáci, ale v Řecku se jim říká Agaryanis nebo Ahrianis. V Makedonii se používá označení Torbeši, Potursové či Kurkis a v Albánii jsou nazýváni jako Gorans. Termín Pomák se údajně vyvinul ze slovanského jazyka, ze slova pomocník, pomocz. Začali je tak nazývat, protože během osmanské invaze na Balkáně vypomáhali a vedli armádu. Existuje ale i více různých vysvětlení, proč se jim tak říká. Buď podle oblastí, které obývali či podle jejich povahy. Ale téměř všechna různá vysvětlení názvu Pomák pocházela z bulharského jazyka, zatímco když se o nich mluvilo jako o Torbeších, používal se jazyk turecký. V obou jazycích se o nich ale mluví jako o nekonfliktních občanech, kteří se nějak zásadně nebouřili ani nevzpouzeli. Bulhaři tvrdí, že to jsou původně bulharští obyvatelé, kteří byli islamizováni, zatímco Makedonci tvrdí, že to byli makedonští obyvatelé, kteří byli rovněž islamizováni. Podobně to v podstatě tvrdí všichni, na jejichž území se Pomáci vyskytli. To ovšem popírá teorie, která říká, že Turci nikoho násilně nenutili ke konvertování na islám. Navíc se vědci domnívají, že by k tomu spíš jako první nutili Gagauze, jakožto Turky vyznávající křesťanství. Ti si ale udrželi jak ortodoxní křesťanské vyznání, tak turecký jazyk až dodnes. Podle Turků jsou Pomáci původem Kumáni či Kipčaci, kteří přišli v roce 916 ze severní Číny a nejprve se usadili na Ukrajině a pak pokračovali přes Rumunsko do severního Bulharska a podél Dunaje až do Dobrudží (historické území nedaleko pobřeží u Černého moře), zatímco jižní migrace pokračovala z Bulharska na sever Řecka a do východní Makedonie. Důkazem je zapojování slova „Kumán“ do pojmenování oblastí, které obsadili, např. Sofii říkali Kumanova, Bulharská Vidin byla Kumaničevo či Kumánský ostrov jako název pro Varnu. V roce 1091 Kumáni ztrácí svou silnou pozici na jihovýchodě Balkánu, a tak putovali na sever do Maďarska, Rakouska, nebo i na naše území. V průběhu dějin se tyto kmeny přizpůsobovaly a mísily s místními křesťanskými obyvateli, až nakonec zcela zanikly. Zůstalo jen pár kumánských skupin, které si dokázaly udržet svou původní identitu. Mezi ně patří i makedonští Pomáci. Pomáci se tedy do Makedonie dostali z Turecka již během vlády Byzantské říše na Balkáně. (9)

V Makedonii tedy nyní existují dvě odnože muslimů. Jsou to jednak: *Derviši*, tzv. *dervišská teketa* funguje ve Skopji, Kičevu a Štipu. *Derviši* jsou stoupenci islámské alternativní religiozity, je jím převážně míněn člen *súfijského* mystického řádu *taríka* (islámský mystický řád). Jednotlivé *taríky* se nazývají zpravidla podle zakladatele. Ustavovaly se zvláště od 11. do 12. stol., ale některé vznikají i v současnosti. *Dervišové*

žijí většinou v dost bídných podmínkách, aby se tak mystickou cestou přiblížili více Bohu. Doplňují to ještě o zvláštní techniky, např. příslušníci řádu mauláwíja mají zvláštní zikr (jakýsi druh obřadu) zahrnující tančení v kruzích. Velmi zjednodušeně řečeno to jsou muslimové, převážně muži (i když jejich činnost mohou vykonávat také ženy), kteří se scházejí zpravidla jednou denně, aby se pomodlili, po modlitbě společně vypili kávu, rozprávěli o Bohu a meditovali. V Ohridu a Štipu jsou tyto meditace volně přístupné, jinde je přítomnost veřejnosti nežádoucí. Na těchto dvou místech je i nejvíce dochovaných a stále funkčních muslimských mešit. (16)

Druhou odnoží makedonsky mluvících muslimů jsou Pomáci. Podobně jako Pomáci v Bulharsku a obdobná etnika v Řecku žijí převážně v těžko přístupných vesnicích v horách. I přesto je ale lze nalézt i v některých lidnatějších územích. Mezi ně patří hlavně Struga, Ohrid, Rostuša, Tetovo, vesnice Labuništa a v region Dolna Reka. Severně od města Debar a v okolí Kičeva mohou tato území překvapit až dvěma a půl tisíci obyvatel a novou mešitou postavenou jejich vlastními silami, na vlastní náklady. (21)

Praktická část

Výzkum probíhal v hlavním městě **Skopje** a městečku **Batinci, Struze a Ohridu**.

Obrázek 2 – Místa výzkumu (22)

V praktické části jsou nejprve jednotlivá témata rozebrána z různých zdrojů, jak z odborné literatury, tak dostupných internetových zdrojů, které jsou posléze doplněny výpověďmi respondentů, které byly pořízeny během výzkumu v Makedoni (viz. obrázky v příloze) a doplněny rozhovory přes internet, převážně se jednalo o skupiny na sociálních sítích, a informační komunikační prostředek tj. Skype či ICQ.

MAJÍ VLASTNÍ ŠKOLY?

Podle bulharských statistik existují záznamy o tom, že ve školním roce 1907-1908 existovalo v Bulharsku 23 pomáckých základních škol s 31 učiteli a 1206 studenty. Během školního roku 1909 - 1910 zůstal stejný počet učitelů, ovšem počet dětí klesl na 859 a počet škol na 15 institucí. Později byli studenti těchto pomáckých škol byli přemístěni do klasických bulharských škol. (15)

Přestože všichni dotazovaní respondenti tuto dobu jako studenti nemohli pamatovat, shodli se na tvrzení, že od svých prarodičů ví, že kdysi nějaké takové školy existovaly, ale oni je již nepamatují. V současnosti existují pouze nepovinné nedělní školy, vyučující náboženství.

ČÍM SE LIŠÍ DNEŠNÍ POMÁCI OD POMÁKŮ Z DOB DÁVNO MINULÝCH?

Za hlavní odlišnost se považuje evropský způsob odívání, který zasáhl celý muslimský svět. A pak také oproti dobám minulým, jak již bylo zmíněno výše, se dnešní Pomáci hrdě ke svému pomáctví hlásí. To ostatně potvrdili i respondenti.

Mladší generace Pomáků se dle názoru respondenta Bena Muratoskiho čím dál více osměluje a je si vědoma bezpečí, které jim dnešní doba nabízí. Oproti předchozím generacím mají možnost projevit s hrdostí svou odlišnost, která je všemi respektována. Ben také věří, že příští generace Pomáků budou ještě průbojnější a zachovají si své kulturní dědictví.

Další respondent Neven poukazuje na způsob oblékání dnešních Pomáků, který se nikterak neliší od stylu ošacení většiny současného obyvatelstva, na rozdíl od generace Nevenova otce, která chodila v tradičních muslimských oděvech. Ženský oděv se skládal z: **Pokrývka hlavy**, nejčastěji se hovoří o čtvercových šátcích, šále, jednoduché nebo dvojdílné *amíry* / *khimáry* / *chimáry* (šátek, který se nasazuje, neuvazuje). Pod tento šátek se často dává ještě čepeček, aby šátek lépe držel a aby byly vlasy důkladněji schovány a

držely pod šátkem. **Oděv halící tělo**, je znám pod několika jmény. Záleží například na tom, jakým způsobem se zapíná. Existuje tak např. *džilbáb* (podobá se kabátku) nebo *abáju*. Muži nosili rovněž **pokrývku hlavy**, většinou se jedná o háčkovanou či látkovou čepici a **Oděv halící tělo**.

Dalším rozdílem, který Neven zmiňuje, je odhodlání dnešních Pomáků opustit svůj rodný kraj za vidinou lepších pracovních podmínek a vzdělání pro své potomky. Jejich cílem jsou zejména vyspělejší státy Evropy, jakými jsou například Itálie, Německo, případně státy Beneluxu. Další respondent Goce, se kterým byl prováděn rozhovor přímo v Makedonii, však předchází Nevenův názor poněkud vyvrací. On sám totiž nikdy nepřemýšlel o tom, že by se mohl odstěhovat mimo Makedonii. Podle vlastních slov by na takové věci nemohl ani pomyslet kvůli svému přísnému a na rodinný podnik hrdému otci. (16)

To ostatně potvrzuje i dodržování tradic. Ukázalo se, že nejsou žádné zvláštní zvyky nebo tradice, které by Pomáci dodržovali a odlišovali se tak od ostatních obyvatel či muslimů. Dodržují jen svátky, které jim káže Korán. To ostatně potvrzuje i výzkum kolegů z 3. ročníku, který se uskutečnil v Bulharsku, a tak opět připojují úryvek s tímto tématem z jejich práce.

Kdybychom hledali typické pomacké tradice, zvyky, žádné bychom nenašli. Pomáci dodržují muslimské svátky. Šerek bajram a Ramazan bajram jsou dva svátky, které striktně dodržuje téměř každý Pomák. Často jsme se ale při výzkumu setkávali s Pomáky, kteří slavili i křesťanské svátky, a to hlavně Vánoce a Velikonoce. (23)

Svatbu Pomáci slaví téměř stejně jako ostatní Bulhaři. Dříve svatba trvala 3 dny, dnes už tomu tak není. Obřad se koná doma či na úřadě. Nevěsta má na sobě většinou bílé šaty, ale i zde záleží na výběru a vkusu nevěsty. Bývalo zvykem, že hostinu připravoval ženich. Měl tak dokázat všem svatebčanům, že si nevěstu zaslouží a že se o ní dokáže postarat. Rodičům nevěsty dále ženich dával darem berana symbolizujícího poděkování za to, že dívku dobře vychovali. (23)

V současné době se mezi pravoslavnými Bulhary často setkáváme s názorem, že se Arabové snaží upevnit vliv nad Bulharskem „zevnitř“ a to tím způsobem, že se domlouvají sňatky „za peníze“. Jeden z respondentů nám řekl, že dnes je to velmi častý jev. Mladý Arab přijede do pomacké vesnice, vybere si mezi dívkami ženu, kterou si později vezme. Poté, co dívka porodí dítě, stěhuje se muž zpátky do své země. Žena spolu s dítětem

zůstává v Bulharsku a muž jí vyplácí každý měsíc peněžní rentu. V pomáckých oblastech se často setkáváme s ženami, které chodí zahalené, protože nošení burky je jednou z podmínek, kterou si arabský muž vynutí ještě před sňatkem. Pomáckou ženu poznáme již na první pohled podle dlouhé barevné sukně, jednobarevného, neforemného kabátku a šátku na hlavě. Takto se oblékají starší ženy a ženy vdané. Mladší generace Pomáček tuto tradici tolik nedodrжуje a my na ulicích můžeme potkat mladé slečny v minisukních. Burky jsou zde tím pádem něčím novým a do pomácké kultury absolutně nezapadají. (23)

CÍTÍ SE BÝT VÍC POMÁCI, ČI PŘÍSLUŠNÍCI KONKRÉTNÍHO STÁTU?

Pokud se zeptáte Pomáků na jejich identitu nebo původ, odpovědí bývá, že jsou muslimové. Pokud byste se však zeptali na jejich náboženské vyznání, řeknou, že jsou Pomáci. Vnímají totiž pojem Pomák či muslim zcela totožně. V jejich povědomí je totiž islám nejen náboženstvím, ale stejně tak i národností. Podle výzkumu Yordana Ivanofa z roku 1915 Pomáci vědí, že pochází z Turecka, ale jejich náboženská příslušnost je pro ně mnohem důležitější než jejich státní příslušnost. A proto raději řeknou, že jsou Pomáci, než Turci, Makedonci či Bulhaři. V některých případech slyšel, že jsou to makedonští či bulharští Pomáci, jakožto nová generace původních tureckých Pomáků. Zkrátka podle tohoto výzkumu se dotazovaní lidé dle svého vyznání řadili i k národnosti. Naproti tomu z výzkumu v torbešských vesnicích z roku 1992 vyplynulo, že tamní obyvatelé si nepřejí být nazýváni Torbeši, protože to berou jako hanlivé pojmenování. Považují se za Turky, i přestože tureckým jazykem vůbec nemluví. Usilovali dokonce i o založení škol, kde by se turecky učili. Makedonská vláda je však prohlásila za makedonské muslimy, kteří s Turky nemají nic společného a tak tento návrh zamítla. (15)

I většina respondentů odpovídala stejně. Na otázku na jejich identitu odpovídali muslimové. V případě že byl důraz kladen na náboženské vyznání, odpovídali, že jsou Pomáci. Pro srovnání z konkrétních poznatků z Makedonie, z nichž se hlavně čerpalo, zde uvádím ještě poznatky, které zjistil v otázce identity jiný studentský výzkumný tým při svém výzkumu v Bulharsku v roce 2011.

Pomáci byli v průběhu dějin vystaveni několika vlnám asimilačních tlaků a právě v případě tohoto etnika vedly veškeré asimilační snahy, především ze strany komunistického režimu, k posílení a dotvoření etnické identity Pomáků. (23)

Mezi tímto etnikem převládá velmi silný pocit sounáležitosti s islámským světem, zároveň je však zřetelné velmi pevné pouto Pomáků k jejich vlasti - Bulharsku. To, jak si svou pomáckou identitu uvědomují a silně vnímají se nám potvrdilo na příkladě sňatků. Každý mladý Pomák by si za manželku nevzal „Nepomačku“. V případě smíšených manželství často dochází k tomu, že je pár zavržen svými rodinami. (23)

Dnes žijí Pomáci nejčastěji na venkově a živí se zemědělstvím. Obecně lze říci, že na západě Rodop se živí pěstováním tabáku, na východě nejčastěji chováním skotu. Co se přesného počtu Pomáků v Bulharsku týče, zde můžeme číslo pouze odhadovat. Nejčastěji se uvádí, že v Bulharsku žije 160 000 - 240 000 Pomáků. Statistiky se zde, v případě tohoto etnika, musí brát s jistou rezervou. Pohled každé osoby na určení své identity je totiž velice subjektivní a ne každý Pomák se cítí být Pomákem a naopak. (23) Závěrem tedy lze říci, že i tento výzkumný tým došel stejnému výsledku jako náš.

MAJÍ POMÁCI VLASTNÍ JAZYK?

Údajně mají mluvit vlastním pomáckým jazykem, který má základ z tureckého jazyka a je kombinován se slovanským nářečím, podobným Bulharštině. Má ale také nesčetně mnoho dialektů, které se podobají tomu jazyku, který v oblasti převládá, např. makedonský dialekt, srbský dialekt, řecký dialekt. V současné době se v Makedonii čím dál tím více stírají rozdíly mezi pomáckým jazykem a makedonštinou. Výzkumníci si v některých případech ani nejsou jisti, zda se jedná opravdu o pomácký jazyk, či pouze o jeden z dialektů makedonštiny. (17)

Ani od respondentů nebylo toto tvrzení rezolutně vyvráceno či potvrzeno. Všichni odpovídali, že žádný pomácký jazyk neexistuje, nebo že ho alespoň neovládají. Opět zde příkládám, co bylo vyzkoumáno kolegy v Bulharsku, kterým respondenti odpovídali podobně a došli ke stejnému závěru.

Obecně Pomáci mluví bulharsky. Turecký jazyk a arabštinu neovládají a nerozumí ji. S vlnou silné islamizace za nadvlády Turků přišla do Severních Rodop i vlna dialektů. Tato nářečí, která se vyvíjela v oblastech, kde spolu žili muslimové a křesťané dohromady (Smoljan, Zlatograd, Petkovo), mají společné charakteristiky. Nenajdeme zde žádné významné rozdíly mezi jazykem pomáků a křesťanů. Naopak v oblastech, ve kterých žili muslimové odděleně od křesťanů (Davidkovo, Rakitovo, Čepelare, Krumovgrad,

Černičevo), je situace jiná. Tím, že skupiny žily separovaně, si dodnes uchovaly jedinečné dialekty spolu s tureckými slovy. (23)

Během výzkumu jsme se nesetkali s nikým, kdo by ovládal arabštinu. Ačkoliv je Korán pro Pomáky nejdůležitější knihou, Koránu nerozumí. Úryvky z knihy se Pomáci učí v dětství nazpaměť. (23)

Turečtinu ovládá malé množství starších Pomáků. Karpat, autor knihy *The Turks of Bulgaria: the history, culture and political fate of a minority* mluví o tom, že po období komunistického vůdce Todora Živkova, kdy muslimové a Pomáci byli násilným způsobem nuceni opouštět muslimskou víru, jak bulharští Turci, tak bulharští Pomáci vydávali speciální úsilí na to, aby mluvili mezi sebou pouze turecky a vytěsnili všechny bulharské výrazy, které v turečtině používali. Byly tendence opouštět bulharštinu, ačkoli pro Pomáky byla bulharština mateřským jazykem. (23) V dnešní době se turečtina stává mezi mladými velmi populární. Mnoho mladých lidí se chce naučit turecký jazyk a odjet do Turecka za prací. (23)

MAJÍ NĚJAKÉ POVĚDOMÍ, PŘÍPADNĚ KONTAKT NA POMÁKY Z JINÝCH ZEMÍ? CÍTÍ SE S NIMI SPŘÍZNĚNI, NEBO JSOU TO PRO NĚ ÚPLNÍ CIZINCI?

V současné době již technologie pokročily na takovou úroveň, že překonávání dalekých vzdáleností, byť jen elektronicky, nepředstavuje téměř žádný problém. Na tomto faktu se shodují i všichni oslovení respondenti a potvrzuje to i množství internetových diskusních fór a skupin sdružující Pomáky po celé Evropě (Pomaci.com, Pomaci.eu, stránka na Facebook.com - ТОРБЕШИИ - TORBEŠI – TORBESHI). Všichni dotazovaní, ať žijící v zahraničí, cítí silnou spřízněnost vůči svému rodnému kraji a v něm žijícím Pomákům. Ačkoliv jsou ve svém přechodném domovu spokojeni, sami se ve stáří vidí jako navrátilci ke svým původním kořenům. Například Neven vyslovil své přání dožít se poblíž rodného domu a být zde i pochován. (16)

MAJÍ NĚJAKOU IKONU NEBO OSOBNOST, KE KTERÉ VZHLÍŽEJÍ A POVAŽUJÍ JI ZA OTCE, OCHRÁNCE POMÁKŮ?

Většina dostupné literatury neuvádí žádné výslovně pomácké ikony. Obrací se pouze k náboženským ikonám, které jsou vyobrazeny v Koránu. Toto bylo potvrzeno i respondenty.

Ben nám s lítostí oznamuje, že mytologie Pomáků s žádným svým patronem nepočítá. Přisuzuje to složité minulosti, ve které ani Pomáci nevěděli, kým vlastně jsou, natož pak aby měli svého patrona a ochránce. Vzhlížejí tedy k všemocnému Alláhovi tak, jak je k tomu vede Korán. (16)

MAJÍ NĚJAKÝ SVŮJ TRADIČNÍ POKRM?

Pomácká kuchyně vychází především z té balkánské, samozřejmě vyjma vepřového masa a alkoholu. V makedonské kuchyni, jakožto zástupci balkánské gastronomie, se prolínají vlivy a vůně řecké, srbské a turecké kuchyně. Např. zapečené fazole, tzv. *tavče gravče*, patří k nejoblíbenějším makedonským pokrmům a je dokonce považována za národní jídlo Makedonie. Dalším velmi populárním jídlem je *mousaka* - pečený lilek s brambory a jemně mletým masem. Ve stáncích s rychlým občerstvením se pak prodávají různé hamburgery, gyros, kebaby či grilovaná kuřata. Kořením, které nechybí na žádném makedonském stole je paprika, sladká i pálivá. Makedonie je díky svému teplému podnebí výhodnou destinací pro pěstování ovoce a zeleniny. Hlavně tedy rajčat, cibule, paprik, kukuřic, melounu, jablek. Dále je makedonská kuchyně známá hojným využíváním mléčných výrobků, jako jsou sýry a jogurty. Mezi oblíbené nápoje patří pálenka rakije, různé druhy tamních i zahraničních vín. Silné zastoupení má samozřejmě káva a čaj. (16) Pomáci se tedy shodují v tom, že není žádné speciálně pomácké jídlo, ale uznávají klasické národní pokrmy z tamních surovin.

POLITICKÁ SITUACE

Jak již bylo několikrát v této práci řečeno, Pomáci jsou nekonfliktní a snaží se příliš nevyčínat. Příliš se neprosazují v politice ani ve státních otázkách. Alespoň takové odpovědi dostal náš výzkumný tým v Makedonii. O něco úspěšnější byli naši kolegové v Bulharsku. Proto opět přikládám jejich poznatky, které zaznamenávají aspoň částečnou snahu Pomáků vrátit se ke kořenům a napravit tak vládou způsobené škody.

Po obnovení náboženských práv a svobod po pádu komunistického režimu se v muslimských obcích poměrně rychle a zcela spontánně obnovil čilý náboženský život. V dubnu 1990 vznikla strana s názvem Hnutí za práva a svobody (DPS), která je politickou reprezentací bulharských Turků a Pomáků. Prvotním cílem strany bylo odstranění následků takzvaného obrodného procesu, legální návrat muslimských jmen a možnost znovunavrácení půdy, kterou mnozí kvůli emigraci prodali. Časté útoky od bývalých

komunistů a celková politická situace v Bulharsku přiměla už v polovině devadesátých let vedení DPS k upuštění od výlučně etnické orientace. Její stanovy a program jsou formulovány na širokém základě a deklarují záštitu práv všech etnických a náboženských skupin v Bulharsku. (23)

Na druhé straně ale stojí politická strana *Amaka / Ataka* (v překladu Útok), která naopak proti Turkům a Pomákům v dnešní době velmi silně zbrojí. Tato nacionalistická strana s předsedou Volenem Siderovem se vyznačuje kampaní útočící na etnické menšiny v Bulharsku. V roce 2006 kandidoval Volen Siderov neúspěšně na post bulharského prezidenta. V druhém kole ho porazil socialista Georgi Parvanov. (23) Pokud by se tak nestalo, zvolení Siderova by pravděpodobně vedlo k další velké migraci Pomáků po Balkánu.

Zhodnocení výsledků

Po prozkoumání odborné literatury a rozhovorech s respondenty jak v Makedonii, tak přes internet, se opět dostáváme k základní výzkumné otázce. Víme tedy, že pomácká kultura se na Balkáně objevuje v polovině 11. století, kdy na Balkán proniká islám a dochází k prvnímu konvertování Slovanů.

- V otázce jejich aklimatizace, jak již z výše uvedených informací vyplývá, se vlastně o žádnou aklimatizaci nejedná. Jelikož se vlastně jedná o původní obyvatelstvo žijící zde již od 6. století, kdy na Balkán přišli Slované. Jediné příkoří jim působili pouze jejich spoluobčané, kteří buď nekonvertovali, nebo se během času nebyli schopni dohodnout na vlastním původu. Chvillemi tak byli považováni za Turky, chvílemi za Albánce a kvůli různým reformám a politickým seskupením v zemi už ani sami Pomáci nevědí, co vlastně do kolonky národnosti uvádět. V podstatě jsou téměř nerozlišitelní od ostatních obyvatel Balkánu, kromě jejich náboženského vyznání, které je ovšem připodobňuje k Turkům.
- Otázka vyznání (konfese). Podle všech dostupných informací se nejedná o nějakou speciální odnož již existujícího náboženství. Podle dodržování stejných zvyků, svěcení stejných svátků a čtení stejné verze Koránu se opravdu jedná o klasické muslimy. Jejich odlišnost tedy opravdu spočívá pouze v tom, že se jedná o původně slovanské obyvatele.
- U střední a mladší generace se už téměř s žádným rozdílem na první pohled nepotkáme. Pouze v případech ortodoxních rodin a starších generací se můžeme setkat s klasickým muslimským stylem oblékání, které káže Korán, a o němž již bylo v této práci hovořeno. Jelikož se jedná o oblečení související s islámskou vírou, která je ve všech zemích stejná, jedná se tedy i o stejný typ oblékání. Ale i Balkán jde s dobou, a tak většina ze střední a mladší generace se poevropšťuje a tradiční muslimské odívání již neuznává.
- Nakonec se tato práce zabývala otázkou národa. V tomto případě bych odkázala na část *Teoretická východiska*. Budeme-li předpokládat, že o národ se jedná v případě, že etnikum má vlastní území, vlastní stát, pak je nutné

s politováním uznat, že se o národ nejedná. V případě že ale přihlédneme na názor minority samotné, že se cítí být odlišná od většiny obyvatel v zemi, ve které žije a že mají vlastní pověsti, zvyky, či styl oblékání (zde vycházející z Koránu), tak musíme zákonitě dojít k závěru, že se o národ jedná. Potom, tedy asi záleží především na názoru Pomáků samotných, zda národem jsou či nikoli.

Po zodpovězení těchto otázek, a na konci této práce, jsme snad získali určitý obrázek, jenž nám říká, že Pomáci jsou muslimové slovanského původu. V minulosti si sice prošli mnoha velkým množstvím útrap, ale v současné době se jim na Balkáně žije stejně, jako všem ostatním obyvatelům. Jejich zvyky souvisí především s jejich vyznáním, ke kterým se připojují svátky vyplývající z historie té konkrétní země na Balkánu, a nejedná se o žádnou zvláštní odnož islámu.

Závěr

Pokud bych tedy závěrem měla nějakým způsobem ohodnotit tuto etnickou skupinu, řekla bych, že za hlavní vlastnost makedonských Pomáků lze považovat jejich nedůvěřivost, plachost, nekonfliktnost a uzavřenost. Tyto jejich povahové rysy vyplývají nejen ze staletí útlaku, jenž je pronásledoval. Mluvím zde i z vlastní zkušenosti, na základě okamžiků, kdy získání odpovědi na jakoukoli otázku, tím spíš jednalo-li se o tak choulostivou záležitost jako je otázka víry, předcházelo velké úsilí a přemlouvání ze strany výzkumného týmu. Pomáci, ač muslimové, se snaží prioritně nevyčnívat z majoritní makedonské společnosti, a proto v mnoha případech nebylo jednoduché odlišit je od ostatních obyvatel. Jinak se ale jednalo o vcelku milé a nekonfliktní lidi.

Celé zkoumání, ať už v samotné Makedonii, nebo sekundárně z dostupné literatury, mě opravdu obohatilo o velké množství poznatků, jak z historie Balkánu, tak vlastně i z té naší. Donutilo mě to zamyslet se nad osudem našeho vlastního národa a v neposlední řadě jsem měla možnost se blíže seznámit s islámem a to jak z odborného hlediska z literatury, tak s praxí z pohledu věřících, kteří podle Koránu žijí.

Kdo ví, jestli nejsem jeden z mála lidí, kteří ještě měli tu možnost Pomáckou etnickou minoritu zkoumat. V současné době již natolik splynula s většinovou populací Balkánu, že pokud budou pokračovat tyto asimilační tendence, budou sekundární zdroje tím jediným, co nám po Pomácké kultuře a minoritě zůstane. V tuto chvíli zatím není důvod k přílišné skepsi. Stále se najdou tací, a to i z řad mladší generace než je ta moje, kteří se snaží udržet Pomáckou kulturu při životě. Budu si přát, aby se jim to podařilo.

Seznam použitých zdrojů

Citovaná literatura

1. **Tesař, Filip.** *etnické konflikty*. Praha : Portál, 2007. str. 251. 978-80-7367-097-9.
2. **Hroch, Miroslav.** *Národy nejsou dílem náhody: příčiny a utváření moderních evropských národů*. Praha : Praha: Sociologické nakladatelství, 2009. str. 315. 978-80-7419-010-0.
3. —. *Na prahu národní existence: touha a skutečnost*. Praha : Mladá fronta, 1999. str. 275. 80-204-0809-6.
4. **Gellner, Ernest.** *Nacionalismus*. Brno : CDK, 2003. str. 117 a n. 80-7325-023-3.
5. **Kedron, Katerina (jazykovědná část), Příhoda, Marek (literárněvědná a historická část).** *Etnicita slovanského areálu: (historické proměny a současný stav)*. editoři KEDRON, Katerina (jazykovědná část), PŘÍHODA, Marek (literárněvědná a historická část). Etnicita slovanského areálu: (historické proměny Praha ; Červený Kostelec : Mervart : editoři KEDRON, Katerina (jazykovědná část), PŘÍHODA, Marek (literárněvědná a historická část). Etnicita slovanského areálu: (historické proměny a současnost) Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2011. str. 248. 978-80-87378-83-0.
6. **Pospíšilová, Jana.** *Život a kultura etnických minorit a malých sociálních skupin: Sborník ze stejnojmenné konference k nedožitým 70. narozeninám prof. Oldřicha Sirovátky konané 27.-28.9.1995*. Brno : Ústav pro etnografii a folkloristiku AV ČR; Společnost odborníků a přátel Muzea romské kultury; Ústav lidové kultury, 1996. stránky 149,166. 80.85010-86-0.
7. **Eriksen, Thomas Hylland.** *Antropologie multikulturních společností: rozumět identitě*. Praha : Triton. str. 268. 978-80-7254-925-2.
8. **Copans, Jean.** *Základy antropologie a etnologie*. Praha : Portál, 2001. str. 124. 80-7178-385-4.
9. **Dicky, Ali.** The Torbeshes of Macedoni: Religious and National Identity Questions of Macedonian - Speaking Muslims. *Journal of Muslim Minority Affairs*. 28, 2008, 1, stránky 27 - 43.
10. **Rychlík, Jan a Kouba, Miroslav.** *Dějiny Makedonie*. Praha : Lidové noviny, 2003. str. 460. 80-7106-642-7.
11. **Mendl, Miloš, Ostřanský, Bronislav a Rataj, Tomáš.** *Islám v srdci Evropy: vliv islámské civilizace na dějiny a současnost českých zemí*. Praha : Academia, 2007. str. 449. 978-80-200-1554-9.
12. **Britanika, Encyklopedie, Sardar], [předml. Ziauddin a Janda], [z angl. orig. přel. Richard.** *Islám: náboženství, historie a budoucnost*. Brno : Juta, 2010. str. 379. 978-80-7217-628-1.

13. **KŘIKAVOÁ, Adéla. [a kol.].** *Islám, ideál a skutečnost.* Praha : Baset, 2002. str. 255. 80-86223-71-X.
14. **ARMSTRONGOVÁ, Karen a Zámečník], [z angl. orig. přel. Jan.** *Islám.* Praha : Slovart, 2008. str. 255. 978-80-7391-155-3.
15. **TURAN, Ömer.** Pomaks: Their past and present. *Journal of Muslim Minority Affairs.* 1, 2007, 19, stránky 69-83.
16. **BEZOUŠKA, Štěpán, a další.** Etnické minority v Evropě 2012. [Online] 2012. [Citace: 16. 10 2012.] http://krajane.czu.cz/geografie-nab/doku.php?id=pomaci_2012.
17. **KEPRT, Josef.** *Encyklopedie československé mládeže pro školu a dům.* Praha : Josef Elstner, 1937.
18. **PEČENKA, Petr a LUŇÁK, petr a kol.** *Encyklopedie moderní historie.* Praha : Libri, 1999.
19. **ANGELSOVÁ, Nevena.** Referendum může ohrozit stabilitu v Makedonii. *Archiv Literárních novin.* [Online] 2004. [Citace: 24. 6 2012.] http://literarky.cz/index_o.php?p=clanek&id=886&rok=2004&cislo=41.
20. V Makedonii stoupá etnické napětí. V ulicích jsou nepokoje. . *Zpravodajský server Lidových novin.* [Online] 2012 . [Citace: 24. 6 2012.] http://www.lidovky.cz/v-makedonii-stoupa-etnicke-napeti-v-ulicich-jsou-nepokoje-pm7-/ln_zahranici.asp?
21. **VAJSKEBROVÁ, Silvie.** Střípky z makedonských cest. Na východ. [Online] 2003. [Citace: 24. 6 2012.] <http://www.navychod.cz/articles.php?id=ed7db206-8e21-11df-aa30-00304830bcc4>.
22. **Google-maps a dokreslení zdroj, vlastní.** Google-maps. [Online] <http://google-maps.com>.
23. **HARMÁČKOVÁ, Pavla, KVÁČOVÁ, Petra a ŠANDEROVÁ, Markéta.** Etnické minority v Evropě 2012. [Online] 2011. [Citace: 25. 2 2012.] <http://www.hks.re/domains/hks.re/wiki1/doku.php?id=pomaci-bulharsko>.
24. **Foto, zdroj vlastní.**

Seznam obrázků

Obrázek 1. Rozmístění Pomáků a muslimů v Makedonii 1 (22).....	27
Obrázek 2 – Místa výzkumu (22).....	29
Obrázek 3. – Mešita v Batinci (24)	43
Obrázek 4. – Mešita v Batinci zevnitř (24)	43
Obrázek 5 - Mešita v Batinci zevnitř (24)	44
Obrázek 6 - Mešita v Batinci zevnitř (24)	44
Obrázek 7 - Mešita v Batinci zevnitř (24)	45
Obrázek 8 - Mešita v Dračevě (24).....	45
Obrázek 9 - Mešita v Ohridu (24) Obrázek 10 - Mešita v Ohridu (24).....	46
Obrázek 11 - Pomáci v Batinci (24)	46

Seznam příloh

Obrázek 1. Rozmístění Pomáků a muslimů v Makedonii 1 (22).....	27
Obrázek 2 – Místa výzkumu (22).....	29
Obrázek 3. – Mešita v Batinci (24)	43
Obrázek 4. – Mešita v Batinci zevnitř (24)	43
Obrázek 5 - Mešita v Batinci zevnitř (24)	44
Obrázek 6 - Mešita v Batinci zevnitř (24)	44
Obrázek 7 - Mešita v Batinci zevnitř (24)	45
Obrázek 8 - Mešita v Dračevě (24).....	45
Obrázek 9 - Mešita v Ohridu (24) Obrázek 10 - Mešita v Ohridu (24).....	46
Obrázek 11 - Pomáci v Batinci (24)	46

Přílohy

Obrázek 3. – Mešita v Batinci (24)

Obrázek 4. – Mešita v Batinci zevnitř (24)

Obrázek 5 - Mešita v Batinci zevnitř (24)

Obrázek 6 - Mešita v Batinci zevnitř (24)

Obrázek 7 - Mešita v Batinci zevnitř (24)

Obrázek 8 - Mešita v Dračevě (24)

Obrázek 9 - Mešita v Ohridu (24)

Obrázek 10 - Mešita v Ohridu (24)

Obrázek 11 - Pomáci v Batinci (24)